

İNSANLIK İÇİN İNSAN KAYNAKLI YENİ DEĞER ARAYIŞLARI: DEĞERLERİN KAOS HALİ VE HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AŞK AHLAKI

H. Bayram Kaçmazoğlu

Özet: 1930'lu yılların koşullarında insanın kaos içinde olduğu varsayımından hareket eden Hilmi Ziya Ülken, insanın ruhsal boşluğunu doldurma adına yeni değer arayışına girişmiştir. Yeni insanı, yeni insanın ruhunu, bedenini, siyasetini bir bütün içinde ele alan bu arayışa da Ülken, Aşk Ahlakı adını vermiştir. Bu makale, Ülken'in ileri sürdüğü Aşk Ahlakı'nın hangi toplumsal-siyasal koşullarda ortaya atıldığı, hangi düşünsel zemine oturduğu ve hangi varsayımlara dayandığını ortaya koymakta ve tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, inanç, kaos, Hilmi Ziya Ülken, Aşk ahlakı.

New Man-made Value Searches For Humanity: Chaos Status of the Values And Hilmi Ziya Ülken's Ethics of Love

Abstract: Within the conditions of 1930s, acting on the assumption that human is in the chaos status; Hilmi Ziya Ülken had embarked on a new value search in order to fill the spiritual gap of the human. Ülken named this new search as the Ethics of Love which handles the new human, his spirit, body and politics as a whole. This article puts forth and argues Ülken's Ethics of Love, in which socio-political conditions was it put forward, which intellectual ground and assumptions is it based on.

Keywords: Value, belief, chaos, Hilmi Ziya Ülken, Ethics of love

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile yeni Türkiye kurulmuş ve ardından gerçekleştirilen devrimlerle toplumun geçmişiyle, değerler dünyasıyla, yakın tarihiyle olan ilişkileri tamamen koparılarak bunların yerine yeni değerler, yeni bir tarih, yeni sosyal-siyasal özellikler ve toplumsal yapı ikame edilme-ye çalışılmıştır. 1930'lar bu yeni politikaların resmi anlayış haline getirildiği, Batıcılaştırma-çağdaşlaştırma kapsamında kurumsallaştırıldığı yıllardır. Yine bu yıllarda çağdaş-Batılı özellikleri halka benimsetmenin önündeki en büyük engel olarak geleneksel değerler ve inançlar görülmüş, bunların da topyekûn değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu değişimin gerçekleştirilmesinde laiklik en önemli ilkelerden biri olarak uygulamaya konulmuş ama yeterli olmamıştır. Yapılması gereken olumsuz özellikler taşıyan Doğu dünyasının değer ve inanış biçimlerinin ortadan kaldırılması ve yerine yeni değerlerin konulmasıdır. İşte bu devasa sorun karşısında sosyologlar harekete geçerek ve öncelikle din-devlet, din-toplum, din-akıl ilişkilerini değerlendir-

miş; yeni Türkiye'nin laiklik politikalarını desteklemişlerdir. Sosyologlara göre toplumsal yapı hızla değişmektedir. Bu değişimle birlikte bilimsel anlayışın yaygınlaşması, pozitivizmin benimsenmesi bireylerin ve toplumların geleneksel değer ve inançlarını zayıflatmakta ve hatta yok etmekte; çağdaş ve uygar toplumların yeni değerlere, inançlara olan ihtiyaçını ortaya çıkarılmaktadır. Dönemin sosyologlarından Hilmi Ziya lken, bu genel anlayışın kabul gördüğü bir ortamda dinsel, geleneksel ve mistisizme dayalı değerlerin yerine insan merkezli yeni değerlerin ikame edilmesi gerektiği düşünce siyle yeni bir değerler sistemi arayışına girişmiştir. 1930'larda, eski değerlerin yerine insan merkezli, insan kaynaklı ve evrensel bir ahlak anlayışı ve değerler sistemiyle Hilmi Ziya lken ortaya çıkmıştır.

Hilmi Ziya Ülken, Aşk Ahlakı denemesi ile çağdaş insanın içinde bulunduğu bunalım ortamına bir çözüm üretme arayışındadır. lken'in temel iddiasına göre, çağdaş insan, değerler açısından bir kaos ortamındadır. Bu değer buhranlarına kapitalist ve komünist sistemler de bir çözüm getirememişlerdir. Sosyal değişmeyi durdurmadan her dönemde geçerli olabilecek şekilde, toplumlara ideal değerler bulmak gerekir. Yıllar sonra kendisi durumu şöyle özetler: Manevi ve ahlaki kaos hali beni kitle seviyesine inerek bu sorunları ele alan eserler yazmaya yönelmişti. Hiçbir felsefi sistemin, ideolojinin, düşüncenin yetmediği, tatmin etmediği, her zaman arayış içerisinde olan lken, değişirken yabancılaşan insan için hiçbir çıkar gözetmeyen, adaleti, hırsı, özgürlüğü merkeze alan bir ahlak sistemi geliştirmeye çalışır. Bir bilim insanı olan lken, çağdaş toplumun bunalımına çözüm üretmek adına yeni değer arayışlarına giren bir 20. yüzyıl peygamberi rolündedir. 1930 yılında Aşk Ahlakı'nı yazdığında 29 yaşında, Galatasaray Lisesi'nde genç bir felsefe öğretmenidir. Bu denemesini İnsani Vatanperverlik adlı eser ile tamamlamaya çalışır. lken'in Aşk Ahlakı'nı dönem koşulları kapsamında, insan, ahlak ve siyaset sorunlarını birleştirerek, halk için yeni değer arayışının bir ürünü olarak değerlendirmek olasıdır.

H. Ziya Ülken, Aşk Ahlakı'nın bir bilim eseri olmadığını belirtir. Ona göre bilim parçanın bilgisini verir. Aşk Ahlakı ise kazanılan ve bütünün içsel duygu ile kavranmasını sağlayan bir irfan eseridir. Aşk Ahlakı; yani insanı, insan ruhunu, insan bedenini, ahlakı, siyaseti sorunlarıyla birlikte kavramaya çalışan bütünlükçü bir girişimdir. Evrendeki pek çok alanı sadece bir yanını inceleyen bilimle adalet ve siyaset bir bütün olarak ele alınamaz. Yani kısmi gerçekleri bilim bulmaya çalışsa da amaç total gerçeğe erişmektir. Çağdaş insanın bunalımını kendi düşünsel yaşamında derinden hisseden lken, yine çağdaş bir kurtarıcı rolü ile değerler atışması yaşayan modern insanın değerler sorununa çözüm bulmaya çalışır. Bir başka ifadeyle, yeni Türkiye geleneksel değerleri tasfiye edip laikliği merkez alırken lken de geleneksel

dinsel değerler yerine insani değerleri yapılandırmaya çalışan bir şahsiyet olarak ortaya çıkar.

Hilmi Ziya Ülken'e göre, çağımızdaki gelişmeler pek çok insanı bunalıma sürüklerken, değişmeye uğramayan, etkilenmeyen hatta bunlardan haberi bile olmayan bir de halk kesimi bulunmaktadır. Bunlar, yani değişimin farkında olanlarla olmayanlar, aydınlarla halk birbirinden büsbütün ayrılmışlardır. Aydınlar arasında ortaya çıkan manevi boşluk hızla artmaktadır. Değişmeden hiç haberleri olmayanlarla ondan tamamen ayrılmış olan aydın arasındaki manevi boşluğu doldurmak gerekmektedir. Bu sorun nasıl çözülecektir? Sorunu çözmek için öncelikle halka dini ahlak yerine, yeni bir ahlak ve ideal telkin edilmelidir. Bu sorunun çözümünün ardından aydınların sorunları üzerine kafa yorulmalıdır. Tarih boyunca pek çok ideoloji ve siyasal sistem, halka rağmen halk için daha ideal, daha özgürlükçü ve paylaşımcı düzen kurma peşinde olmuştur. Kemalizm'in hedefi de halka rağmen Türk insanını çağdaşlaştırmak, gelişmiş bir toplum haline getirmektir. Halka rağmen halk için karar alan yönetimler, bunları halkın geleceği, iyiliği ve çıkarı için yaptıkları iddiasındadırlar. Hilmi Ziya Ülken'in yeni değer arayışı da aynı mantığa dayanmaktadır. Ülken'in yeni değerler sisteminde halk merkezi bir konumdadır. Her şey halka rağmen halk içindir. Halk ahlaken "adam" edilmelidir. Çeşitli ideolojiler nasıl ki anlayışları doğrultusunda halkı değiştirip dönüştürmek istiyorsa, Aşk Ahlakı'nda da Ülken aynı yaklaşımı yansıtmaktadır. Aşk Ahlakı'nda amaç halka inmek değil, halkı yükseltmek adına halkla aydın arasında köprü kurmaktır. Yine bir başka amaç da aydın zümrenin biricik ilham kaynağı olan rasyonel düşünce ile halkta devam eden mistik düşünce arasındaki uçurumları görmek ve ikincisinden (mistik) birincisine geçişin (rasyonel) çarelerini aramaktır.

Ülken, evrenin merkezine insanı yerleştirir. Evrende ham gerçeğe katılmış ne varsa, saraylar, abideler, bilimler, felsefeler, dinler ve ahret insanın eseridir ve insan içindir. İnsan, her şeyden önce ahlaki bir varlıktır. İnsan ancak doymak bilmez ihtiraslarından oluşmuş kişiliği ile insandır. O nihayetsiz bir ruh ve beden gücüdür. Fikrin açılması ruh ve beden kaynağından gelir, onların eseridir. Halk, çoğu kere bu gerçeklerden habersizdir. O sadece bedenin yetişmesiyle bir amaca erişeceğini sanmaktadır. Halk, fikirleri beslemekle insana ulaşabileceğinin mümkün olduğuna inanır. Ülken'e göre, bu mümkün değildir. Amaç ve tatmin nedir bilmeyen arzular, yani ihtiraslarla beslenen bir ruh lazımdır. Ruh sürekli gelişmeye elverişlidir. Gerçeklerin gerçeği insan gerçeğidir.

Aşk Ahlakı adlı kitap üç temel bölüm etrafında kurgulanmıştır: Ruh- beden, ahlak ve siyaset. Bu üç bileşen aynı zamanda aşk ahlakının bileşenlerini ortaya koymaktadır. Bu üç alan kapsamında, aşk ahlakı ruh, beden ve si-

yasetin bütünlüşmesi ile yeni bir değerler sistemi inşa etmektedir. Aşk Ahlakı natüralist felsefe anlayışı ile kurgulanmıştır. Madde ile ruh, beden ile ruh, ahlak ile siyaset sentezlenmiş, uzlaştırılmış, birlikte işlenmiştir. Biyolojik, psikolojik ve sosyal gerçekler belirlenip yeni ahlak anlayışı oluşturulmuştur. Ülken'in iddiasına göre bu bir mistik ahlak denemesi değildir. Psiko-sosyal değerlendirmelere, organik bir temele dayanır. Kişi nefsinin, içindeki birçok çatışmayı aşarak seçkinleşir, olgunluğa ulaşır. Merkezinde insan bulunan bu ahlak anlayışı onları görülmeyen tabakalara ayırır. Üstatlığını Hilmi Ziya Ülken'in yürüttüğü bu ahlak sisteminin en üstünde; çıkar ve tatmine köle olmayan, örf ve adetlere bağlı bulunmayan, dıştan gelen emirlere boğun eğmeyen, sevgiyi ve aşkı temel ölçü olarak alan insan bulunmaktadır. Ülken, sosyolojik, sosyal ve bütün bilimci ahlak anlayışlarının yetmezliğini görerek natüralist temelli ve insan felsefesine dayalı bir ahlak inşa etme iddiasında olmuş; aşk ahlakını, gerçeklerin toplamı, realizmin ile idealizmin sentezi, Muhammet ile Gandi'nin buluşması olarak tanıtmıştır.

Ülken, aşk ahlakını metafizikten rasyonel zihniyete ulaşma isteği olarak tanımlar. Bu nedenle aşk ahlakını metafizik bir anlayış olarak değerlendirenlere şiddetle karşı çıkar. Aşk ahlakı, topluma tek açıdan, madde veya mana açısından, vatan veya evrensellik açısından değil, tümü ile birlikte bakma anlayışıdır. Bu ahlak sisteminde; ahlak, yurtseverlik ve insan severlik idealleri bir dünya tasarısı şeklinde bir araya getirilmiştir. Yine kozmopolitlik ve milliyetçilik yerine ikisini birleştiren bir ahlak ve toplum anlayışı geliştirilmektedir. Ahlakta milli unsurlarla insani unsurların aynı derecede önemli olduklarını, vatansever misin, insan sever misin ikilemini ortadan kaldırdığını, milliyetçilik ile verenselliğin insani vatanseverlik kavramında birleştirdiği öne sürülmektedir. Bu aşamalı sistemin en altında halk, en üstünde aşk ahlakının üst derecelerine ulaşmış insani vatanseverlik mertebesinde olanlar bulunmaktadır. Alt kat, halkın bulunduğu bölüm en geniş alanı ve sayıyı oluşturmaktadır. Hiyerarşik olarak ve piramit şeklinde giderek daralan üst katlara, sınıflara aşama aşama geçmek olasıdır. Aynen Batılı sosyologları az gelişmiş olarak nitelendirdikleri toplumların sosyal sınıflarını tanımlarken kullandıkları bir piramit veya üçgen şekli ile süreç anlatılmaktadır. En alt sınıf yoksul kitlelerden oluşmakta ve üste çıktıkça gelir düzeyi artmaktadır. Ülken, çağdaş insana, sınıfsız ancak ahlaki mertebelere dayalı bir toplum önermektedir. Zira sınıflı toplumlarda insanlar birbirlerinden uçurumlarla ayrılmışlardır. Orada merhamet, riya ve insanlık bir tuzaktır. Bu tuzak, sınıfların kinini yumuşatmak ve rakibin gazabını uyuşturmak içindir. Sınıflı bir toplumda adalet de olamaz. Egemen sınıfın ezilen sınıfa, egemen sınıftan birinin aşağı sınıftan birine adil olması olanak dışıdır. Zira, refah içinde olan sefalet çekenin, olgunluk iddia eden eksikliğini ilan edenin halinden anlamaz.

Hilmi Ziya Ülken, 1930'lar Türkiye'sinin de reddettiği klasik liberal ekonomiye dayalı kapitalist ve komünist devlet sistemleri dışında bir arayış içerisindedir. Ütopik bir devlet biçimi önermektedir. Liberalizm ile komünizm birbirinin zıttıdır. Birinde yalnız iş özgürlüğü, ötekinde yalnız görev disiplini hâkimdir. Onun önerdiği ve aşk ahlakının geçerli olduğu toplumun devlet şekli; iş ile görevi, özgürlük ile disiplini, birey ile toplumu, vatan ile insanlığı birleştiren bir sistemdir. Ülken'e göre, komünist devlette iş bakımından rekabet ve özgürlük olmadığından, kişilerin özel yaradılış gücüne değer verilmediği için mertebeleri kurmak ve aşağı mertebelerden yukarıya doğru yükselmek olanaksızdır. İş özgürlüğünün olmadığı bir sistemde sanat, fikir ve ahlak yarışmasıyla büyük eserlerin ve orijinal yaratışların doğması da çok güçtür. Toplumda tek fikri, tek sanatı ve tek görüşü zorla egemen kılmak demek eski çağlarda olduğu gibi derin bir fanatizm içine yeniden düşmek demektir. Liberal devlette de insan, siyasi ve ekonomik açılardan anarşi içerisinde bulunduğundan bu iki devlet şeklinde de aşk ahlakı üzerinden bir düzen kurulamaz.

H. Ziya Ülken, Aşk Ahlakı'nda hiyerarşik bir ruh dünyası oluşturur. Bu hiyerarşik düzende eşitlik yoktur ve eşitlikçi anlayışın da adaletli bir sistem olmadığı yargısı işlenir. Ülken'e göre, Aşk Ahlakı'ndaki mertebeler bizi eşitlik hayalinden kurtarmış ve sınıf kavgası yolundan aşarak daha ileriye ulaşmak için çokluktan geçileceğini, daha iyiye varmak için noksanlıkta geçiş verileceğini öğretir. Bu değerler dünyasının alt katında bulunan kişi belli aşamalardan geçmeyi başardıkça üst katlara doğru yol alabilecektir. Aşk ahlakı aşamalı bir birlikteliği kapsar. Mertebeler, ruh ve eylem kudretine göre insanların derecelere ayrılması demektir. Öyle birtakım dereceler ki, birinden ötekine geçmek yalnız içimizdeki çaba ile mümkündür. Ülken, yeni değerler sisteminde, "ahlaki mertebeler"e göre sınıflandırılmış bir toplum yapısı kurgulamaktadır. Buna göre, halk yani vatandaşlar arasında zengin, yoksul, bilgin, cahil, seçkin, halk, meslek, statü ayrımı yapmadan, ahlak üzerinden yeni bir tabakalandırma yapılarak seçkinci bir toplum anlayışı ortaya konulmaktadır. Aşk ahlakının egemen olduğu toplum; kişiliği gelişmemiş, iç özgürlüğü bulunmayan yapılardan başlayıp, özgür insanların, bağımsız kişilerin toplumuna yükseltmek şeklinde kurgulanır. Bu devletin hiyerarşik yapısının birinci katında halk, ikinci katında vatandaş, üçüncü katında vatansever ve dördüncü katında insani vatansever bulunmaktadır. En alt katta bulunan halktan biri ahlaki açıdan gerekli koşulları yerine getirdikçe, sınavları geçtikçe önündeki bariyerleri atlaya atlaya en üst dereceye ulaşacaktır. Mertebeler toplumda başlamakta kişilikte bitmekte, vatanda başlamakta ve insanlıkta sona ermektedir. İçinde kişilik olmayan ve iç özgürlüğe olanak vermeyen kütleden hareket ederek, özgür insanların ve bağımsız kişilerin toplumuna kadar yükselir. Bu uzun yolculuk üç büyük aşamayı geçmek ve dördüncü

aşamaya ulaşmak içindir. Halk, vatandaşlık, vatanseverlik aşamalarını geçerek insani vatanseverliğe ulaşacaktır. Mertebeler birbirinin üzerine kurulmuştur. Birini inşa etmeden diğerine geçilemez. Bu binaya düşünce ve fikirle değil, ahlaki deneyimle girilir ve deneyimler, insanı olgunluğa eriştirerek bir kattan diğer kata geçme olanağı sağlar. Her kat bir sınav alanıdır. Olgunluğa ve birliğe erişmek için bütün deneyimlerden geçmek, bütün ahlak sınavlarından başarıyla çıkmak gerekir.

lken'e göre, herkes kendi çabasıyla dördüncü aşamaya ulaşıp ruhunu kurtuluğa kavuşturabilir. Aşamalar; insan, toplum ve insanlık içindir. Birinci aşama korku, ikinci aşama mit, nc aşama gurur, dördüncü aşama aşktır. Bir insan kendi yetenekleriyle aşamaları geçebileceği gibi, her kuşak devlet eğitimiyle bütün aşamalardan geçebilir. Ve insanlık ilkel toplumlardan büyük uygarlıklara kadar bu aşamaları adım adım geçmiştir. lken, aşk ahlakının aşamalarını Batılı sosyologların tek yanlı geliştirdikleri toplumsal evrim aşamalarıyla, birey, toplum ve ahlak bazında eşleştirerek yeni değerler teorisini, aşk ahlakını açıklamayı dener. Buna göre, Büyücü medeniyetleri korku ahlakında (birinci aşama), akıl dinleri mit ahlakında (ikinci aşama), saltanatlar ve mutlakiyetler gurur ahlakında (nc aşama), uluslar ve uluslar arası toplumlar aşk ahlakındadır (dördüncü aşama). ocuk korku ahlakında, gençlik mit ahlakında, delikanlı gurur ahlakında ve yetişkin insan aşk ahlakındadır. Her toplumda kütleler kendiliğinden mertebelere ayrılır: Halk, vatandaş, vatansever, insani vatansever aşamalarıyla her türlü sosyal sınıf altında birbirinden ayrılmıştır. lken, bu yorumlarıyla bireyi, toplumu ve ruhu birbirinden tamamen ayrı şekilde, evrimci bir anlayışla yorumlamaktadır. Bireyin, toplumun ve ahlakın dört aşamalı evriminin ortaya konulduğu iddia edilmektedir.

Hilmi Ziya lken aşk ahlakının farklı aşamalarında bulunan insanların genel ahlaki özelliklerini çalışmasında ayrıntılandırır. Bu ayrıntılı açıklamalarla halkın, vatandaşın, vatanseverin ve insani vatanseverin "*ahlaki sınıf*" olarak genel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Ve lken, aşk ahlakının ilk derecesini oluşturan halkı tanımlayan ve ona karşı yürütülecek stratejileri şöyle açıklar. Aşk ahlakı kuramında, birinci basamak halka aittir. Bu halk bizim toplum içerisinde algıladığımız genel kitleye benzer. Ayrım ise diğer değişkenlere göre değil ahlaki karşılaştırmalara göredir. lken'in Aşk Ahlakı'ndaki halk, her zaman bir şeyin hükmü altındadır. Halka korku ahlakı egemendir ve niçin bir kitleye bağlı olduğunu bilmeden ona bağlanmıştır. Halk korku ile boyun eğer. Hüküm olunmak ve idare edilmek ister. Korku ahlakı toplum düzeninin ilk temelidir. Korku sayđya hazırlamak içindir. Sayđ itaat olunmak içindir. Kanun olmayan yerde toplum yoktur. Kanuna boyun eğilmeyen yerde ahlaki âleme girecek kapı kalmamıştır.

Kanun korkusu, Allah korkusu, sultan korkusu ve silah korkusu halka düzen vermiş, kütleleri vahşice boğazlanmadan korumuştur. Acımak, ümit etmek ve af etmek halkın üzerinden asla eksik edilmeyecek üç esaslı görevdir. Halk çocuk gibidir. İçinden sevmek, fakat yüzüne gülmemek gerekir. Halka vaat etmek, güçlü ve kısa söylemek, korku ve ümit arasında bırakmak gerekir. Bu sistemde halkın pozisyonu yine alt sıralardadır. Aşk ahlakının ikinci aşaması vatandaşlık bilincine sahip olmakla gerçekleşir. Noksanlık, yetmezlik, azap duyarak daha güzel ve daha yüksek bir hayata susamış olan herkes bu aşamaya yükselmiştir. Vatandaş, gelecek ümidiyle toprağına bağlanan, daha güzel bir hayata erişmek için bu günün kahrına katlanandır. Onu faziletli yapan güç, ümit ahlakıdır. Vatandaş ümit ile itaat eder. Takdir edilmek ve yükselmek ister. O toplumun yasalarına daha çok özgürlükle bağlanmıştır. Çünkü bu yasalara yarının hülyasıyla boyun eğecek ve onların daha mükemmel, daha güzel olmalarında kendisinin de bir yapı olduğunu bilecektir. Gelecek ümidi, ahret ümidi, ikbal ümidi ve cennet ümidi vatandaşı hayırlı olmaya, vazifesini bilmeye, fedakârlık ve feragat göstermeye sevk etmiştir. Aşk ahlakında üçüncü aşama vatanseverliktir. İçinde gurur olan, benlik davasından geçmeyen ve kendi özgürlüğünü her şeyin üstünde gören herkes bu aşamaya ermiştir. Yurtsever kendini dünyanın merkezinde görür. O hiçbir şeyin hükmü altında değildir. Kimseye boyun eğmediği için ve gururundan başka hiçbir kudrete bağlanmadığı için iyidir. Onu faziletli yapan gurur ahlakıdır. O kendine göre, hiçbir kütleye, hiçbir zümreye, hatta âleme bağlı değildir. Hiçbir kuvvet ve hiçbir kanun ona dizgin vuramaz. O yalnız kendi kuvvetine bağlıdır. Vatansever başını yere eğmemek için nefsini feda eder, takdir edilmek, "ne büyüktü" denilmek için özveriye katlanır. Kitlelerin başına geçmek, onların alkışıyla karşılanmak ister. Gurur ahlakı vatansevreye düzen verir, şahlanan ihtiraslarına dizgin vurur. Mertlik, cesaret, benlik ve asalet gururu onu fazilete, cürete, kendini fedaya sevk eder. Aşk ahlakının zirvesine ulaşanlar hangi özelliklere sahiptir? Aşk ahlakının dördüncü aşaması insani vatanseverliktir. İhtirası aşarak aşka ulaşan, varlığın oluşuna katılan ve kemal için yola çıkan herkes bu aşamaya ermiştir. Benlik davasından vazgeçen, kendini aradan silerek ruhun kaderi ile âlemin kaderini birlik ve bütünlük içinde gören her insan bu aşamaya ulaşmıştır. Vatani insanlık için ilk konak, toplumu ruha ve ahlaka ulaşmak için ilk adım yapan her yolcu, insani vatanseverdir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre yalnız ihtiras, yalnız sevgi üzerine kurulmuş bir ahlak olabilir. Eğer yaptığımız hareketi ondan hiçbir fayda ve hiçbir tatmin beklemeden yapıyorsak; yaptığımız hareketi yalnız içimizden gelen sonsuz bir şevkin kudretiyle gerçekleştiriyorsak, bu hareket gerçekten ahlaki olabilir. İhtiras ahlakı, örf ve âdete bağlı olmayan, zamanla ve mekânla değişme-

yen ahlaktır. Sevgi ahlakı, çıkara ve tatmine köle olmayan, dıştan veya sırlardan gelen hiçbir emre boyun eğmeyen, yalnız içten gelen mutlak emirlere, ruhun kudretine bağlı olan ahlaktır. İnsanlık ahlakıdır. Aşk ahlakı, iyimser bir ahlaktır. İnsanı bencillikten, olumsuz tutkuların, o tutkuların baskısından kurtaran bir özgürlük ahlakıdır. Toleransı esas alır. İnsanın değerler açısından yaşadığı çıkmazlardan, bunalımlardan bir çıkış arayışıdır. Ruhlarında özgürlük ve özgürlük ateşi bulunanlar aşk ahlakına ulaşır. Dışlarındaki hiçbir kuvvete, hiçbir var olana, hiçbir kütleye muhtaç olmadan kendi başlarına bir şahsiyet olanlardır. Çünkü onlar kalplerini âleme açmışlar ve ruhun kaderiyle âlemin kaderini bütün haline koymuşlardır. Yalnız onların arasında birlik vardır. Ancak onların kalpleri birbirine açılmıştır.

Ülken'in değer anlayışına göre toplumun bütün yükü aşk ahlakında olanların omuzlarındadır. En ağır görevler, fayda götürmez işler onlara verilecektir. Cesareti, arzuların esiri olmamayı, özveriyi onlardan beklemek hakkımızdır. Özgürlük ve yetki onlara bahşedilecek, büyük sorumluluk yine onların omuzlarına yüklenecektir. Aşamaları belirlemek ve adaleti uygulamak onların görevi olacaktır. Görev zorunlu olmaktır ve zorunlu olmak iç kaderin emirlerine bağlanmaktır; iç kader yalnız ihtiras ve aşk olduğu için, aşk ahlakına yükselenlerin de tam görev duygusu var olacaktır. Kısaca, melekler sınıfı ile toplumu yönetme anlayışı.

Ülken'e göre insan toplumun pasif bir unsuru olarak doğar, zincirler içerisinde uyanır. Fakat kendi çabalarıyla bu zincirleri birer birer kırarak, büyük emekler ve kurbanlar karşılığında özgürlüğünü kazanır. Hayatın direnme ve tepkileriyle gittikçe daha fazla kişi olmaya ve iç özgürlüğünü kazanmaya başlar. İnsanın özgürlüğü kişi olmaktır. Kişi olmak duygu yoğunluğu bakımından tutku-ihtiras haline gelmek, sonsuz, sürekli arzulara sahip olmaktır. Çünkü tutku haline gelen arzu amaçsız ve tatminsiz olmuş ve bu suretle bir amaca, bir tatmine bağlanan kesintili, süreksiz arzuları aşmıştır. Bedensel arzular bedensel amaçlara bağlıdır. Onların gerçekleşmesiyle sona erer. Fakat ihtiras sonuçsuzdur. Hedefleri ve amaçları kendi içindedir. Bireyin veya genelin yararı için değildir. Ruhun gücü bedeni ve toplumu aştığı zaman kişilik kazanır ve iç özgürlüğe ulaşır. Ruhun özgürlüğü, arzuları öldürmekle değil, onları olağanüstü şekilde gerçekleştirmekle kazanılır. İhtiraslar böyle güç bulur. Yüksek hedeflere çevrilerek sevgi halini alır. Kişilik gücünü buradan alır. Eski ve yeni bütün ülkücü hareketlerin kaynağı ihtirastır. Büyük dinler, büyük ahlak eylemleri, bilim hareketleri, keşifler ve icatlar ihtirasın ve aşkın eseridir. Ülken'e göre, toplumda eşitlik değil, ruhsal özgürlük, sonsuzluk ve adalet esas alınmalıdır. Bütün faziletler adalette toplanır. Ruhun kudreti ancak hak önünde irkilmemek içindir. Doğruluk ancak adil olmak içindir. Adalet bizi insanlık ül-

küsüne-idealine, ruh özgürlüğüne ve kişiliğin özerkliğine götürür. Adaletin en büyük ideal, insanı özgürlüğe taşımaktır. İnsani vatansever kanunları aşk ahlakiyle, birlik ve bütünlük bilgisiyle koyan ve insani mertebelere göre adaleti tatbik eden demektir. Cumhura rağmen, fakat yalnız cumhur için olan demektir. Kütlenin bütün yükü, toplumun bütün sorumluluğu insani vatanseverin omuzlarındadır.

Aşk ahlakını insani vatanseverlik anlayışı ile tamamlayan Ülken, dinlerin, ulusların, sınıfların ve grupların karşıtlarına duydukları kin ve düşmanlıkların da ortadan kaldırılabilceğini öne sürmektedir. Ona göre, özellikle ulusal kinler, farklı milletlerin birbirlerine karşı keskin önyargılar geliştirmelerine neden olmuştur. Oysa ulusallık ile insanlık, insani vatanseverlik anlayışı ile birleştiğinde tüm bu anlamsız düşmanlıklar da ortadan kalkacak ve çok daha hümanist, yaşanabilir bir dünya kurulacaktır.

Hilmi Ziya Ülken'e göre 20. yüzyılın çağdaş insanı geleneksel inanç ve değerleri arkasında bırakmış; ancak onların yerine yeni değerler koymadığından bunalım içerisinde. Çağdaş insanın ruhundaki boşlukları giderecek, bunalımlarını çözecek, arayışlarına cevap verebilecek yeni bir değerler sisteminin oluşturması gerekir. Bu boşlukları Hilmi Ziya Ülken Aşk Ahlakı ve İnsani Vatanperverlik çalışmalarında ortaya koyduğu değerlerle doldurma iddiasındadır. Hilmi Ziya Ülken, 1930'ların başlarında sınıf, sosyal grup, din, ulus, bilim merkezli ahlak anlayışlarını aşan değerler sistemi üreterek bununla dinsel değerin, ulusallığın ötesinde insanı ve dünyayı birlikte kucaklayan yeni tinsel değerler ortaya koymak istemiştir. Ülken, Türkiye'nin yeni yapısına uygun değerler oluşturma iddiasını evrensel boyutlara taşımış ve tüm insanlığı içine alan felsefi bir arayış içerisinde olduğunu göstermiştir. 19. yüzyılın toplum, birey, sınıf, ulus karşıtlıklarını gidererek bunlar arasında uzlaşma sağlayan, sentez yapan bir anlayışla çatışmasız bir dünya hedeflemiş; Batı burjuva toplumlarının içinde bulunduğu çöküntüyü giderecek önlemler alma adına yeni değerler sistemi ikame etmeye çalışmıştır. Ülken, bu insan kaynaklı metafizik önerilerini asıl Türkiye Cumhuriyeti ve Türk aydını için kurgulamıştır. Ancak 1933 yılında Telifçiliğin Tenakuzları başlıklı çalışmasıyla tüm bu sentezci arayışlardan vazgeçmiş, uzlaşmacı ve toplumsal sorunlara kişisel çözüm bulma çabalarını reddetmiş ve tarihi maddeciliğe yönelmiştir. Burada da çok kalmadığı bilinmektedir. Bir anlamda Hilmi Ziya Ülken Türkiye'nin ve çağın buhranlarını en çok hisseden ve bunlardan kurtulmak için yeni arayışlar içinde olan bir düşünce serüveni içindedir.